

## Apológia a liturgiaért

### Hogyan formálja a hit az imádságot és az imádság a hitet?

Főtiszteletű Elnökség! Kedves Testvéreim!

Néhány hónappal ezelőtt a tavaszi zsinati ülésen éppen itt, Balatonszárszón, Vladár Gábor tartott előadást. Az előadás címe ez volt: „Miért kell ébredésért könyörögnünk?” Beszédében gondosan meghatározta az ébredés fogalmának bibliai és teológiai hátterét és számos fontos megállapítást tett arról, mit jelent valójában az ébredés, és mit nem. A beszéd utolsó harmadában arra figyelmeztetett, hogy az ébredés nem pusztán érzelmi felbuzdulás és nem is a vallásos egyén elkülönülését szolgálja, hanem a Lélek munkája, aki megszenteli az egész Egyház közösségét. Előadása végén Vladár Gábor a jeruzsálemi ösgyülekezet példáját állította az ébredés intézményesülésének mintájául. Szavai szerint: „A hitre jutottak szükségszerűen igénylik az integrációt, az új keresztyén létformába való bevezetést. Ennek fő szempontjai [...]: apostoli tanítás és közösség, valamint a kenyér megtörése és az imádkozás (ApCsel 2,42). Az újonnan megtérteket az Egyház nem hagyja magára, hanem bevonja őket a tanításba és a gyakorlati hitéletbe.” A gondolatot ezzel a képpel zárta: „A hitre jutás, az ébredés, medret vág magának.”<sup>1</sup>

Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódva szeretném azt továbbfűzni és elmélyíteni. Ha az éledő hit medret vág magának, akkor ennek a medernek az első szakasza, fő csatornája nem lehet más, mint az istentisztelet, vagyis az Egyház liturgiája. Előadásom fő tétele tehát az, hogy az istentisztelet az egyházi élet eszmei középpontja, mivel Isten és népe találkozásának elsődleges színtere, egyben a megélt hit paradigmaticus kifejeződése és normája, végül pedig az a csatorna, amelyen keresztül a hit közvetlenül hatást gyakorol az életvitelre, vagyis közösséget teremt, életformát hoz létre és hatást gyakorol a kultúrára is. A címben az „imádság” kifejezést tágabb értelemben használom:

1 VLADÁR, „Miért kell ébredésért könyörögnünk?”

az Egyház istentiszteleti életét értem rajta. A hit és az imádság kölcsönhatását ezért a hit és a liturgia kapcsolatának összefüggésében tárgyalom. Előadásom célja annak bemutatása, hogy a Református Egyház liturgiájának újragondolása és kiművelése hitünk megújításának, elmélyítésének és társadalmi kiszélesítésének egyik legfontosabb feltétele.

Kezdjünk egy igen egyszerű kérdéssel: szükség van-e egyáltalán részletes liturgiára a keresztyén hit megélése szempontjából? Számos keresztyén mozgalmak és vallási vezető hirdette már meg a múltban a kötött formák eltörlését a hit szabadabb megélésének nevében. A reformáció történetének egyoldalú szemlélése arra a megállapításra vezethet, hogy a reformátorok célja csupán az lett volna, hogy kiszabadítsák az Egyházat a rítusok fogságából, amelyek elzárták az Istenhez vezető szabad utat. Ez azonban csak az igazság fele. Kálvin János, még inkább pedig Luther Márton és Martin Bucer legalább olyan határozottan lépett fel a radikális reformáció úgynevezett rajongó irányzataival és egyes anabaptista csoportjaival szemben, amelyek elutasították az egyházi élet rögzített kereteit, és ezzel kiszolgáltatottá tették az Egyházat egy-egy karizmatikus személy önkényének vagy a szervezetlenségből fakadó zűrzavarnak. A reformáció igazi célja nem az istentiszteleti rend tagadása volt, hanem annak megtisztítása és evangéliumi tartalommal való megtöltése: hogy az istentisztelet ne legyen érthetetlen rítusrendszer, hanem a hit engedelmességében megélt közösség az élő Istennel. E kettős küzdelemből – a kiüresedett rítusok és a formátlanság ellen vívott harcból – azonban ma hajlamosak vagyunk csak az egyiket szem előtt tartani. Sokat beszélünk a megújulás szükségességéről, de közben elfeledkezünk a formátlanság veszélyéről, amely napjaink vallási életérzését is mélyen áthatja. A spontaneitás kultusza, a közvetlenség és a pillanat varázsának hajszolása, valamint az egyéni hitélmény túlhangsúlyozása éppúgy roncsolhatja a Lélekben való közösséget, mint a túlszabályozottság és a külsőségekhez való merev ragaszkodás. Nem célom, hogy a mai református identitást visszahelyezzem a XVI. századi viszonyok közé. Valószínűleg mélyebb elemzést igényel, hogy miközben az átlag református hívő a Római Katolikus Egyháztól meg tudja különböztetni saját felekezetét, a felekezeti és hitvallásbeli jellegzetességgel, egyházszervezettel alig körülírható, de határozott életérzést kínáló neoprotestáns konglomerátumot nehezebben tudja elhatárolni saját egyházától, vagy egyenesen követendő példának tartja.

Ezen a téren a Szentírás világos támpontokat nyújt: a jó hangulatú alakatlanság és meghatározatlanság jelentette veszély nem volt ismeretlen jelenség az első keresztyének között sem. Pál apostol az első korinthusi levélben a gyülekezetben kialakult visszasságokra reagál: mind az úrvacsoravétel, mind

a közös imádság, mind pedig a nyelveken szólás kapcsán ugyanazzal a problémával kellett szembenéznie: a túlfűtött egyéni hitélmények és sajátos hitelvi megfontolások zűrzavarhoz, megosztottsághoz vezettek, ami az Egyház lelki alkatának torzulásával fenyegetett (vö. 1Kor 11,17–34; 14,13–33). A megoldást Pál nem a Lélek szabadságának korlátozásában, hanem olyan szabályok lefektetésében látta, amelyek egyetlen célt szolgáltak: hogy az istentisztelet mindenkinek érthető és építő legyen. Az apostol világosan megkülönböztette az éhség csillapítását szolgáló közönséges étkezést az Úr vacsorájától. Úgy rendelkezett, hogy legfeljebb ketten vagy hárman szóljanak nyelveken, egymás után, és valaki magyarázza meg az elhangzottakat. A prófétálás tekintetében hasonló iránymutatást adott azzal a kiegészítéssel, hogy a közösség mondjon ítéletet az elhangzott próféciaíkról (vö. 1Kor 14,27–33). Istenhez ugyanis nem illik a rendetlenség vagy a szakadozottság, mert Ő a békesség Istene (vö. 1Kor 14,33). Ezek a szabályok tehát nem önmagukért valók. Így fogalmazza meg a levélben lefektetett konkrét iránymutatás célját: „Ezért ti is, mivel rajongtok a lelki ajándékokért, arra igyekezzetek, hogy gazdagságotok a gyülekezet építését szolgálja.” (1Kor 14,12). Az egyéni hitélményt a közösség javának rendelte alá és a hit közös épülésének szolgálatába állította. Az egyén megajándékozottságát és az Egyház lelki épülését együtt érvényesítő szemlélet tapintható ki az apostol utasításaiból.

Az apostoli kort követő évszázadokban az eseti rendelkezéseket fokozatosan rendszerezett egyházi rendtartások és állandósult liturgikus hagyományok egészítették ki. Az évszázadok folyamán liturgiai zsákutkákat is megjárva az Egyház viták és megújulási törekvések során érlelte ki és szabta meg a méltó istentisztelet tartalmi és formai követelményeit. A liturgia és a hit összetartozásának mély igazságát végül Ravasz László szavaival mutatom fel. Ravasz a maitól eltérő terminológiával az egyéni vallásos érzés – vagyis a hit – és a kultusz, vagyis annak ünnepélyes megélése közötti összefüggésre mutat rá: „Minden vallásnak legelső és legközvetlenebb megnyilvánulása a kultusz, azaz a vallásos érzelmek ünnepi kifejezésének állandó formája. Minél elevenebb és erősebb a vallásos érzés, annál inkább követeli [...] a kultuszt. [...] Minél élettelenebb a vallás, annál kevésbé képes kultuszra és a kultusznélküliségben lassanként önmagát elpusztítja.” Később még ezt is hozzáteszi: „Sohasem szabad tehát a kultuszt a kevesebb vallásosság elve szerint vékonyítani.”<sup>2</sup> Mély igazság ez: a liturgia a hitet szolgálja, ezért erősödése és apadása egyben a hit

2 RAVASZ, „A református istentisztelet”, 8–39, 8–9.

fokmérője is. A helyes istentisztelet tehát nem a kötöttségek elvetésében teljesedik ki, hanem az Istentől való rend és a szabadság szentlelkes összeérésében.

Pál apostol intelmeit és Ravasz megállapítását egyaránt az a felismerés köti össze, hogy az élő hit természetes kifejeződése és egyben meggazdagító, megtartó közege a közösségi imádkozás, az istentisztelet. Az istentiszteleten a lelki ajándékok szép rendben, a közösség javára fejtik ki hatásukat. Következésképpen az Egyház liturgiáját nem üres keretként, tág térként kell elgondolnunk, amely csupán kijelölné a lelkipásztorok és a gyülekezetek egyébként teljesen szabad kreativitásának szélső határait. A jó szertartáskönyvek nem olyanok, mint a közlekedési szabályok, amelyek segítenek ugyan elkerülni a balesetet, de semmit nem mondanak a vezetés élményéről vagy a hosszú családi utazások nehézségeiről és örömeiről. A jó szertartáskönyv és a hozzá kapcsolódó írásos és szóbeli tanítás nemcsak határokat jelöl ki, hanem gazdagságot mutat be és az Istennel való közösség teljességét tartja szem előtt. A liturgia ezért nem is merülhet ki az istentiszteleti elemek sorrendjének meghatározásában, vagy az egyes szertartási elemek elvégzésének módszertani leírásában. A liturgiaalkotás során abból kell kiindulnunk, ami az istentiszteleten történik: a Szentháromság Isten lép szoros közösségbe az Egyházzal, hogy a maga életébe vonja és Lelke által megelevenítse. Ebben a közösségben ragadható meg a liturgia mélyebb valósága, amelyet most az idővel való jó gazdálkodás érdekében három szóban foglalok össze: az igazság, a jóság és a szépség egy-  
sége. A liturgia az igazsággal köti össze az Egyházat, mert az istentiszteleten megismerjük Isten akarátát és legfőképpen Őt magát. A szent találkozásban Isten jóságában részesedünk: Ő megszabadít a bűntől, és az üdvösség javaival ajándékozza meg az Egyházat. Végül Isten dicsőségének fensége visszatükröződik az istentisztelet ünnepi fényében, vagyis a szépség a liturgia esztétikai minőségében érhető tetten. A liturgia e három pillére – az igazság, a jóság és a szépség – még kiegészül az eszkatológiai reménységgel. Mi, „akik az utolsó időkben élünk” (1Kor 10,11), a mulandó világ és az új teremtettség kettős meghatározottságában várjuk az Úr eljövetelét és Jézus ígéreteinek beteljesedését.<sup>3</sup>

Az istentisztelet legfőbb célja tehát Isten dicsőítése. Ezt a nagy célt azonban további célok elérése révén teljesíti. A liturgia tartalmának és formájának másik meghatározó szempontja a Krisztussal való közösség elmélyítése. Isten ígéjének hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, az imádságok, az énekek Krisztus üdvözítő valóságába vonják az Egyházat. Az istentisztelettel szemben

támasztott mérce tehát az, hogy az egész és a részek hatékonyan képeznek-e hidat a bűnös ember és Isten szeretetének örömhíre között.<sup>4</sup>

E rövid leírásból is kiviláglik tehát, hogy Isten és az Ő népe találkozásának gazdag eseménye nem mellékes vagy jelentéktelen ügy. Az istentiszteleti kérdéseket általában adiaforának tekintő felfogás jól érthető a reformáció korának sajátos meghatározottságában, de véleményem szerint ma nem alkalmazható általános szabályként a liturgiai kérdések teljes körű megítélésében. A reformáció korában bevett gyakorlat volt, hogy az evangéliumi egyházak közötti vitás szertartási kérdéseket gyakran azzal igyekeztek feloldani, hogy ezek nem érintik az üdvösséget, vagyis közömbös dolgok. Jó példa erre az, amit Kálvin a megreformált egyházak úrvacsorai szertartásának különbségeiről megengedően mond: „Ami a szertartás külső rítusát illeti, nem érdekes, hogy a hívők kezükbe veszik és szétosztják egymás között, vagy ki-ki külön eszi meg, amit kapott, hogy a kehelyt visszaadják a diakónusnak, vagy a mellettük állónak adják tovább, hogy a kenyér kovászos vagy kovásztalan, a bor pedig vörös vagy fehér.”<sup>5</sup> Ezek tehát a közömbös dolgok. Azt azonban Kálvin sem tarthatta közömbös dolognak, hogy az istentiszteleten imádkoznak-e a szentekhez vagy sem. Mint ahogy az sem tekinthető közömbös dolognak, hogy a mindenkori református istentiszteleten történik-e utalás a Szentháromságra vagy sem. Az adiaforon-elv alkalmazása jelentéktelenebb szertartásbeli különbségek megítélésében eligazító, de nem ad kulcsot valamennyi liturgiai kérdés megítéléséhez. Ehhez hozzá kell még vennünk, hogy a XXI. században a liturgia terén is egyre kevesebb az evidencia. Az Egyháznak tehát ma meg kell tudnia határozni a liturgiai minimumot, ugyanakkor mintát is kell adnia Isten és népe találkozásának teljes megélésére: határokat kell kijelölnie, és a liturgia gazdagságát is fel kell mutatnia.

A liturgia a hit intézményesülésének első állomása, de nem az egyetlen. Az Egyház a maga istentiszteleti rendszerében mintát ad az Istennel való élet megélésére. Mindaz, amit az ember állapotáról – a megtérésről, a házasságról, a halálról és a feltámadásról – vallunk, kifejeződik a liturgiában: a keresztségben, a konfirmációban, az úrvacsorában, a napszaki könyörgésekben, a temetésben és a lelkészszentelésben. Az istentisztelet tehát az ember életének legfontosabb fordulópontjaira irányul, de mégsem önmagában áll és semmiképpen sem pótléka az istenfélő életnek. Ha a hitélet általános megélése

<sup>4</sup> SENN, *Christian Liturgy*, 44.

<sup>5</sup> KÁLVIN, *Institutio Christianae Religionis*, 4. 17.43.

elszakad az Egyház istentiszteletétől, akkor normavesztetté válik. Ha az istentisztelet nem kapcsolódik össze a szeretetszolgálattal, a lelkigondozással vagy a katekézissel, akkor relevanciaválságba kerül.

Fontos leszögezni, hogy a bevezetőben említett szükségszerű integrációnak számos formája alakult ki az Egyházban. Nem a liturgia az egyetlen vallási intézmény. A szeretetszolgálat, a misszió, a békés állapotokat biztosító egyházjogi szerkezet, a katekézis mind azt a célt szolgálja, hogy a keresztyének hite fennmaradjon és növekedjék. A liturgiának azonban megkülönböztetett szerepe van abban, hogy a felébredt hitet elmélyítse, megtisztítsa, megerősítse és a cselekvés, a keresztyén életforma felé terelje. Ebben az értelemben tehát hídszerepe van. Az istentiszteletben megélt hit természetes folyamánya a hitből fakadó cselekvés. Most a misszió és a liturgia egybekapcsolódásának példáján mutatom be, hogy az istentisztelet és az istenfélő élet milyen kapcsolatban áll egymással. A misszió a liturgia számos pontjához kapcsolódik: elhívásunk arra, hogy Krisztus tanúi legyünk, már keresztségünkben elhangzik, amelybe a szülők és a keresztszülők is felelősen bekapcsolódnak; a közbenjáró imádságban az Egyház küldetésének beteljesítéséért könyörgünk; számos protestáns egyházban a misszionáriusok kiküldésében pedig ugyanazt a mintát követik, amelyet az Apostolok cselekedeteiben is látunk (vö. ApCsel 13,3). Ugyanakkor az is igaz, hogy a misszió célja, hogy a bűnös ember megtérjen és Isten népének gyülekezetében dicsőítse Istent. A kettő – vagyis a misszió és a liturgia – viszonyát a királyi menyegző példázatával szeretném megvilágítani. Van tehát egyfelől az elkészített lakodalmi vendégség, amelyet így ír le a példázatbeli király: „Íme elkészítettem az ebédet, ökreim és házasságaim levágva, és minden készen van” (Mt 22,4). A király tehát fia menyegzőjét bőséges lakomával akarta megünnepelni. A példázat másik része a meghívás, amelyet most Lukács evangéliumából idézek, mivel úrvacsorai szertartásunkban is ezekkel a szavakkal hívjuk a gyülekezetet az asztalhoz: „Jöjjetek, mert már minden készen van” (Lk 14,17). Az elkészített vendégség példázza most az Egyház istentiszteletét, különösen is az úrasztalát, ahová minket is vár a mi Urunk! Abban összefogva, egységes rendben kínálja nekünk Urunk az üdvösséget. A meghívást most azonosítsuk az evangélium címzettjeinek a megszólításával, vagyis a misszióval! Meghívás nélkül a meghívottak nem részesülnek a király örömeiben. Ugyanakkor ezer meghívás sem ér semmit, ha az Egyházban nincs megterített asztal, ünnepi fény, kiérlelt lelki élet. A missziói módszerek, az újabb és újabb belépési pontok létesítése akkor hatékony, ha az Egyház megteríti a hit gazdag asztalát. Viszont az is igaz, hogy a legpompásabb szertartás is csak belterjes egyházi esemény marad, ha a meghívottakhoz nem jut el az

ünnepek híre. A liturgia és a misszió együtt jelöli ki az Egyház útját. A liturgia elhanyagolása felszínes lelki életet eredményez – a misszió nélküli Egyház nem teljesíti küldetését.

A misszió és az istentisztelet kölcsönhatásának felvillantása révén átfogóbb állítást is megfogalmazok: nincs az egyházi életnek olyan területe, amely ne az Istennel eltöltött időből nyerné lendületét és irányát. És az is igaz, hogy amit teszünk, végül Isten színe elé kerül, jelenlétében megtisztul és elnyeri eredeti értelmét. Az istentisztelet tehát erőforrás, megtisztulás, irányba állás, hitünk alapvonásainak mintaszerű megélése. Az istentisztelet folytatása az istenfélő élet.

Kedves Testvérek! Előadásom címében azt a kérdést tettem fel, hogy hogyan formálja az imádság a hitet és a hit az imádságot. A hit formálja az imádságot, amikor az evangélium igazsága, a kegyelem megtapasztalása és Krisztus dicsősége alakítja szavainkat, cselekedeteinket és ünnepeink valóságát. Az imádság pedig formálja a hitet, amikor az istentisztelet ismétlődő cselekményeiben lassan kiérlelődik bennünk az a lelki alkat, amely az Egyház közösségéhez méltó: megtanulunk Istenre figyelni, bűnbánattal elé borulni, hálát adni, könyörögni és áldást vinni a világba. Amit hiszünk, azt imádkozzuk; amit imádkozunk, azt hisszük. A liturgia ezért nem üres keret, hanem Isten Lelkének munkaterülete. Az istentiszteleten hitünk elmélyül, szeretetünk megtisztul, reményességünk megerősödik. Az istentisztelet kérdéseinek megtárgyalása ezért nem mellékes ügy, hanem az Egyház létét és küldetését érintő feladat.

## Irodalomjegyzék

- KÁLVIN János. *Institutio Christianae Religionis. A keresztyén vallás rendszere*. Szerk. BOGÁRDI SZABÓ István, ford. BUZOGÁNY Dezső. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam, 7/1-2. Kálvin Kiadó, 2014.
- RAVASZ László. „A református istentisztelet”. In *Ágenda: A Magyar Református Egyház liturgiás könyve*. Magyarországi Református Egyház, 1927.
- SENN, Frank C. *Christian Liturgy: Catholic and Evangelical*. Fortress Press, 2000.
- VLADÁR Gábor. „Miért kell ébredésért könyörögnünk?” A Magyarországi Református Egyház Zsinatának ülése, Balatonszárszó, 2025. 04. 29.
- WAINWRIGHT, Geoffrey. „Christian Worship: Scriptural Basis and Theological Frame”. In *The Oxford History of Christian Worship*, szerk. Geoffrey WAINWRIGHT és Karen B. WESTERFIELD TUCKER. Oxford University Press, 2006.